Данашња прослава чини ми се као какав пагански обред обнављања у коме пркосно констатујемо да нам реке још нису пресахле.

Само неколико пута у животу имао сам прилике, тачније био сам прозван, да се обратим младим људима на некој од могућих раскрсница њихових путева и дам савет, не би ли до циља стигли лакше и што је могуће, безболније. Памтим први пут, деведесетих година прошлог века, током студентских протеста, када сам прозван стао за говорницу амфитеатра Анатомског института. Било је, сећам се, нечег свечаног, художественог у атмосфери заноса, мисије, антиципиране историчности тренутка којом су студенти зрачили, али сам управо тада, као рецитатор који на самом почетку свог наступа постаје свестан да је заборавио текст, у трену схватио и неодрживост свог наума. Зашто? Као прво, сваки прелом времена, епоха, цивилизација, упркос напорима филозофа и историчара да утврде неки општи, ванвременски образац догађања, ипак говори својим посебним језиком који све генерације не разумеју нужно истоветно. Друго, сетио сам се речи, чини ми се Бернарда Шоа (намећу ми се и сада) да је, некако ћу га парафразирати, „сваки човек преко 40. године хуља“.

Наравно, мислио је на све оне компромисе и падове које нам живот са годинама обилно сервира – не радујте се прерано, у том или сличном казану ћете се и сами наћи, ниједну генерацију тај усуд није мимоишао, и само Вам желим да за своје будуће компромисе и падове изнађете боља оправдања од оних које смо ми користили. Коначно, ако је утеха, понекад ми се чини да је синоним изостанку компромиса, не толико принципијелност колико бездушност. Стога, у овом тренутку морате бити свесни да Вам говори неко ко је, зашавши у седму деценију, барем према критеријумима Бернарда Шоа, увелико особа чија је социјална, идеолошка, и каквагод чистота годинама

тањена компромисима. Шта хоћу да кажем? Ако су још актуелне тезе о Фојербаху, које је 1845. године написао Маркс, хајде да се присетимо XI: „Филозофи су само објашњавали свет, на различите начине, а суштина је да се он промени.“ Ви, који би, надам се, да мењате свет (а ко од нас у Вашим годинама то није желео, никада није ни био млад) можда би требало да знате да Вам је за тај посао потребан нови појмовник, нови речник, Ваш појмовник и Ваш речник, речју нови језик деловања. Колики ћете удео традиције, историје и континуитета у њему ипак оставити, мораћете сами да одлучите. Ако Вам моје мишљење ишта значи, упркос све учесталијим саветима, немојте олако ништа да одбацујете. Будућност није плод безгрешног зачећа! Будућност има родитеље, прародитеље, аскурђеле...Инструктори боље будућности који су се око Вашег пута окупили у неочекивано великом броју, наглашавајући своју „добронамерност“, стереотипно Вам понављају савет да треба готово хипнотизерски усредсређено да гледамо у будућност, не објашњавајући како се тамо, докле нам поглед досеже, будућност уопште препознаје, те да је прошлост само несрећна интрига увелико санкционисана временом коју је боље да не узимамо ни у какве рачунице. А није тако!

За почетак, шта је то тако посебно у овом Вашем времену? Социолог Зигмунт Бауман савремено доба карактерише називом „флуидно друштво“, које свој облик поприма доласком *постмодерне*, са кризом „великих нарација“ које су сматрале да човечанству могу да наметну одређени поредак. Постмодернизам, сада већ на заласку, се посветио „новим лудачким и ироничним интерпретацијама прошлости“, а на различите начине се укрстио и са нихилистичким поривима и антиинтелектуализмом. Међу карактеристикама „флуидног друштва“ су криза државе, криза идеологија, са последичном кризом партија и уопште, „заједничких вредности које би

омогућиле појединцу да се осети делом нечег што одражава његове потребе“, упућујући појединца на „немилосрдни индивидуализам“. Ако је већ изгубљена вера у „велике нарације“, појављују се као карактеристика времена тзв. „гневни покрети“ (повремено неуспешно маскирани у провизорне костиме конфесионалних ортодоксија, светих национализама и псеудоидеологија). Они знају шта неће, али не знају шта хоће – њихова дејственост се временски, али ни са гледишта правца деловања, не може предвидети! И појединци и само друштво постепено су навикнути на привременост. Али, шта када привременост прође? Једноставно, критично су нам потребна „нова средства анализе и нови облици ангажмана“. Ето Вам задатка, драга децо!

Ви, као студенти, данас улазите у свет посебног, сложеног међуодноса са нама, Вашим професорима. Управо на оваквим прославама можемо да сагледамо сву надмоћ, неопходност и трајност наизглед баналне дијалектике академије илустрованој у сталној међуигри професора и студената. Јер, да би једном добро говорили, морате најпре да научите да добро (додао бих и критички) слушате. Умберто Еко је коментарисао провокативно питање једног студента упућено професору: „Извините, али у ери Интернета, шта Ви тражите овде?“ Негде у позадини ове безобразне провокације била је идеја да Интернет, *Manga Mater* свих енциклопедија, зна где се налазе Ускршња острва, „познаје процес хладне фузије“, зна све о Ратовим ружа и „бескрајним расправама о томе који је највећи прости број“ – једном речју, ту је готово све, сем како се нешто потражи, филтрира, изабере, прихвати или одбије. Еко, као универзитетски професор и сам повређен наведеним питањем, каже да „су сви који имају добро памћење у стању да складиште

нове информације. Али када је реч о томе шта треба запамтити, а шта заборавити, е ту је потребна много већа вештина. У томе и јесте разлика између некога ко је завршио неки факултет (макар и на једвите јаде) и некога ко је аутодидакт (чак и када је у питању геније).“

Сам Борхес у својој Вавилонској библиотеци претпоставља постојање неке врсте Врховног библиотекара, који зна где се налази књига свих књига, а тиме и водич или кључ кроз лавиринт тајни и порука. Изгледа међутим, да је наша ситуација знатно безнадежнија: има и оних који тврде да књига свих књига не постоји! Долазећи неочекивано лако у посед бројних, најчешће непотребних података, „утопљени у информације, остајемо гладни знања“. Површност олаке доступности, изједначености дискурса, лажне емоционалности, релативизираних временских и просторних дистанци, убеђивани да је скуп података значајнији од става и одлуке, заравњене емоционалности и препуштени равнодушности, што надокнађујемо симулакрумима стандардизоване осећајности, па и кључног Ероса, у комерцијалним ријалити представама или сликама туђих суза, без икакве свести о њиховој позадини. Равнодушни пливамо у океану информација у потрази за риплијевским „слатким бизарностима“, док губимо и потребу и способност за сумњу. А шта је упркос свему, цивилизација без скепсе? Бојим се само предворје новог тоталитаризма који ће лумпенпролетеријат преостале културе поткупљен јефтином забавом разумети тек када буде превише касно. Живимо стога у времену у коме одбијање повиновања и грађење сопственог става, а посебно идеја јавног деловања, израста у привилегију јуродивих чудака, за које потом верујемо да су прегажени сопственим неразумевањем времена. Или се јуначимо да је наш лицемерни

опортунизам нова врста мудрости. Да моје младе колеге, летимо у свемир, али би Ђордано Бруно и данас, да се ми питамо, вероватно био спаљен!

Школа ће, стога, морати да се полако враћа Сократовој и Платоновој идеји дијалога који „истине не прописује, већ их тражи, не устоличава их, већ их испитује“, наравно у сенци неизбежне, старомодне етике. Мени се чини да смисао тог односа може да да само школа, универзитет као генерички појам или, коначно круг чији део данас и сами постајете.

Однос Професора и Ђака прожет је контрадикцијама: попут Титана који заузимају места богова тек пошто су се побунили против и свргли свог оца, Урана, изгледа да и у теогонији образовања ученик коначно мора да свргне или превазиђе, како Вам драго, учитеља да би процес био успешан, али и да тако свргути професор тек чином свргавања постаје велики. Али има у тој дијалектици и нешто нежности. Испричаћу Вам вероватно апокрифну причу о архетипском односу ученика и учитеља, везану за студентске дане једног нашег великог и скоро преминулог сликара. Покушаћу да импровизујем: студент, током вежби на Академији слика своју слику, а дискретни професор, стоји иза леђа и у једном тренутку, скрупулозно и опрезно сугерише студенту: „Ако бисте овде ставили мало плаве боје, колега, слика би била сјајна“. Студент барбарогенијски баца кичицу, не прихвата естетску интервенцију и у својој стваралачкој ексклузивности протестује: „Ако бих овде ставио плаву боју то онда не бих био ја, већ Ви“, изговарајући име учитеља. Од тада пролазе деценије, слика никада није завршена и стоји у углу атељеа. У јесен сопственог живота некадашњи студент, а сада велики сликар који је надмашио и свога учитеља, лежећи у атељеу гледа ту исту слику и мисли: „Е, каква би то сјајна слика била, да сам овде ставио бар мало

плаве боје“. У будућности, када Вам све буде јасно, с времена на време присетите се, драге колеге, плаве боје Ваших учитеља.

На овим просторима, генерација за генерацијом тежи нормалности, а чини ми се да би и нормалност могли да дефинишемо као „потрагу за вредностима“. И ту нема половичних решења: на пример, потребно нам је добро образовање и добра наука. Јер, данас наш највећи непријатељ није неписменост, већ полуписменост, малигнији и злоћуднији израштај примитивизма и некомпетентности, који, бојим се често гајимо на ретку ендемску биљку. Полуписменост сличи лењом планинару које се никад није попео ни близу врха, али свестан своје недоречености упорно настоји да убеди и себе и друге, да је са врха због облака и магле поглед ружнији или бар неизвеснији.

Подсетићу Вас на вредносне компоненте којима Сигмунд Фројд одређује испуњене, целовите и, да не банализујем, срећне личности: способна да воли и да ради! Са друге стране Ерих Фром сматра да су рушилаштво, конформизам и ауторитативност три основна начина путем којих се испољава неспособност особе да се развије као целовита и аутономна личност у друштву.

У опису нарушеног вредносног система и времена које не разуме, моја генерација подло упире прстом на млађе, не признајући да су најжешћи расцепи управо у њој самој. То је својеврсно заваравање које је у основи circulusa vitiosusa у трансгенерацијском преношењу мрзовоље и транзицијских вештина сналажења, заснованих на скоројевићким „вредностима самоодржања“, са редукцијом и сужавањем општег система вредности. Будућност Вам већ намењује улогу оног ко ће, попут Гордијевог

чвора, морати да тај circulus vitiosus пресече. И онима који Вам упорно траже да се држите традиције, али само оног облика који они виде и разумеју, па би хтели да Вам га укратко издиктирају, пресецајући тај чвор објасните да Ви традицију успут и стварате.

Један наш изузетно мудри новинар наводи 4 јахача Апокалипсе који у мојој генерацији, данас, стварају пустош: некомпетентност, корупција, хипокризија и параноја. Надам се ипак да се нећете наљутити ако Вам, на маргинама овог обраћања претенциозно понудим један број несређених и несистематизованих савета, од којих можете одабрати понеке, или, одбацити све, у намери да Ви деловање Ваших јахача Апокалипсе (јер свака генерација их има) учините ефемерним.

1. Клоните се предрасуда и активно их откривајте у простору своје личности. Необично волим речи: „Сачувај ме Боже генерализација!“.

2. Учите и од различитих! Готово све предрасуде *Homo sapiensa* проистичу из Фројдовског нарцизма малих разлика: када Вам се намеће принцип различитости, пробајте да изградите контрапункт – принцип сличности. Није изненађујуће колико смо различити, шокантно је колико смо слични!

3. Будите отворени за сваку врсту изазова – посебно за културне изазове. Поносни на свој идентитет (јер немате чега да се стидите), гледајте око себе, упознајте друге ставове и културе, учите стране језике – то ће само

обогаћивати Ваш идентитет. Само примитивизам има привилегију да се сматра јединим, непромењљивим, аутентичним и супериорним.

4. Будите и локални и глобални. Подједнако као што сам васпитавао своју децу да нису a priori бољи ни од кога у нашем сокаку, али и ни од кога гори на целом свету. Пут самоостварења је пут којим се пролази сам. Дивни и трагични Бранко Ћопић написао је једном приликом: „Гдје су међу људима границе? Нема у човјеку ни Влаха ни Турчина. Постоји само голема људска биједа и невоља. Једнако и влашка и турска.“ Sapienti sat!

5. Морате бити свесни трагичних закашњења наше средине узроковане неуморним радом „точка историје“ на овим просторима. То закашњење, не заваравајмо се, не може бити предност, али дефинитивно није ни пресуда. Попут Јапанаца, које од малена уче да живе у малој и сиромашној земљи, и да само њихов рад и прегнуће може донети бољу будућност, и Ви треба да будете свесни да сем Вас, Ваше енергије, памети и воље, ни ова средина нема друге наде и залога будућности. Ја Вам нећу патетично поручивати „остајте овде!“, мада као отац и деда то искрено желим, али ћу се усудити да Вас опоменем: не верујте ни онима који Вас убеђују да живота овде нема и да је живот негде другде!

6. Из генерације у генерацију, мали и рањиви, страсно прижељкујемо да нас неко воли и штити. А то је краљевски пут у разочарање. Љубав је билатерална привилегија појединаца – када су у питању колективне љубави постајем скептичан. Време је за генерације које ће, уз нешто виталног егоизма и не мање виталног цинизма, научити да воле и поштују саме себе,

да разумеју сопствене интересе и циљеве. Да би поново уместо самосажаљења и њеног непријатног пратиоца, самопорицања, били „кадри стићи и утећи, и на страшном месту постојати“, како грми десетерац, а ја бих додао и у добру се са осмехом опустити.

7. Штитите свој, али и туђи интегритет. Марко Миљанов каже да је „јунаштво штитити себе од зла у другима, али да је чојство штитити друге од зла у себи.“ Разумите људске слабости, чак и када сте присиљени да им се супротставите.

8. Не заборавите да се стидите – стид је основа супериорности homo sapiensa! Али се стидите само онда када то сами увидите и одлучите – разлози који Вам други нуде нису довољни.

9. Упоредо гајите и самосвест и скромност, под сенком неопходне пристојности. Пристојност, та искорењена навика, није слабост! За пристојност је потребно много више енергије и интелектуалног напора од оног који тражи распрострањени запенушени, псовачки хабитус.

10. У времену логореје, научите да слушате друге – ради се о сасвим реткој способности. Симпатична ми је констатација да је и за појам слободе, не само дијалога, потребан онај други. Сами не можемо постићи слободу.

11. Не узимајте себе сувише озбиљно, или бар не озбиљније од других. Свој интегритет чувајте, али га и тестирајте у контексту групе која Вас окружује. Како Алеви каже: „Превише је памети, премало карактера!“

12. Без обзира у шта верујете и колико сте различити, данас када имате највише снаге и када сте најпаметнији (верујте искуству једног старца), немојте пропустити да у своје системе, данас када знамо да циљ ипак не оправдава средства, укључите и макар мале, личне утопије.

13. Проблеме и питања са којима ћете се суочавати покушајте да гледате из најразличитијих углова. Научите се вештини гледања са друге стране огледала. И када се чини да нема друге тачке гледишта, трагајте за њом – речју, клоните се стереотипија и баналности. Не дозволите да навике и рутине завладају Вашим животом, већ га проветравајте свежим погледима и спремајте се за нове почетке. Једноставно, вежбајте у себи и својим научним приступима принцип ђаволовог адвоката.

14. Постављајте питања! Питајте гласно, себе и друге. Цитираћу Вам билансне стихове Виславе Шимборске:

„Наш XX век требало је да буде бољи од прошлих, али то неће стићи да докаже...

Ко је хтео да се радује свету,
тај се налази пред
неостваривим задатком.
Како живети – питао ме је неко у писму
кога сам намеравала исто
да упитам.
Опет, као и увек,

што се из претходног види,
нема пречих питања
од наивних питања.“

Велика пољска поетеса ограничила се за расклапање мита о линеарном и непрекинутом напретку људске врсте. Ми се међутим, у овом времену суочавамо са потпуно новим, неочекиваним и гротескним плодовима времена, који су експлицитно злокобни. Готово биолошка потреба малих и угрожених, а друштво које нас је изнедрило је мало и угрожено, је постојање каквог рационалног објашњења околности и догађаја (једноставно потребно нам је да верујемо у постојање неке глобалније и делатне памети), а превиђамо да су кроз историју наше врсте глупост и ирационалност често играле кључну улогу (међу нама самима и, не мање, око нас).
Има ли у том новом поретку конфузије места за наивна питања? Да и то, чини ми се, више него раније: ко смо, шта смо, куда идемо и како путујемо до свог циља?

15. Не бојте се пораза. Ни у сукобима, ни у животу, ни у политици, ни у љубави. Порази, парадоксално, могу бити и лековити. Коначност пораза се назире само када се изгуби самопоштовање, чему смо на овим меридијанима потпуно безразложно склони.

16. И када се будете суочавали са тешким проблемима, барем у делу свога деловања оставите места за игру. Креативности је много ближи Луцифер од свог угледнијег и озбиљнијег суграђанина, Прометеја.

17. Немојте да љубав према истини и другим људима уступи место вољи за моћ. Не подлежите искушењима које нуди чопор, нити заносу развијених застава. То је и разлог што се још у старој Атини Солон није свидео ниједној странци. Упитан у једној прилици у којој се држави може најлепше живети, одговорио је отприлике овако: „У оној где и они који трпе неправду и они који је не трпе једнако гоне и кажњавају оне који неправду чине.“ Ипак, исувише дуго се код нас, у свеколиком јавном деловању и под притиском превртљиваца, варљива омиљеност још увек ставља испред одговорности и врлине.

Јован Цвијић је знао да своје студенте саветује да развијају „одбојност према политичким ситницама и инфамијама“ (не и према политици у најширем смислу), наводећи у својим сећањима (цитирам): „Варош (ради се о Лозници) је била подељена у два-три табора. Било је туче и убистава. Мој отац се мешао у те борбе, и једанпут су најмљени људи напали на нашу кућу и великим дринским облуцима полупали прозоре, не погодивши никога...Једва је моја мајка успела да он постане мање страсно обузет династичким и политичким свађама.“ Бојим се да нисмо превише одмакли и да таква политика нагриза, па и препокрива сам живот у нашој средини неприхватљиво дуго. Стога, без обзира у којој ћете ужој струци завршити своје школовање, држите се и својих грађанских врлина или боље обавеза да бирате путеве ширења слободе, демократије и одговорности да се буде не само посматрач сопственог живота, већ и његов актер (зашто то не би назвали патриотизмом?)

Хтели Ви то или не, данас ступате у редове оних за које верујемо да ће у будућности постати оно што абузивно називамо елитом, а за коју лично и

без довољно теоријског увида верујем да се односи на оне који имају знање и дело, имагинацију да из различитих углова сагледају феномене времена, обрасце и правце у којима се одређено друштво креће, да при том не робују никаквим, а посебно не идеолошким предрасудама у одређењу према колективним заблудама или митовима, али и при интимном егзорцизму у обрачуну са ђаволом/ђаволима (како Вам драго) у себи, уз очуван осећај дужности према општем и спремност да се упусте у ризик исказивања мишљења (не заносимо се, то је још увек на свим меридијанима, грех), без обзира да ли је оно у контрадикцији са очекивањима колективног ува. Бојим се да овај опис подразумева често безнадежну усамљеност и несхваћеност која ће такве особе пратити; особе са памећу, знањем и енергијом да га искористе, али не мање и очуваном скепсом према себи и околини у којој живе (што не значи да ту средину мање воле – напротив!) и осећајем обавезе да своја гледишта и страхове изразе гласно. Паметна власт, али и јавност постаје нешто просвећенија када схвати да су јој такве личности потребније и корисније од организованих гомила које попут каквих мантри изговарају речи и реченице које не носе никакав ризик, никакву сумњу и никакву различитост. Или како је Јован Стерија Поповић исказао у стиховима који се и данас могу потписати са непромењеном сигурношћу: *„Ко преза роду истину рећи, худ је да народ учи“*.

18. У свим патриотским заносима присетимо се да се, да парафразирам Ђуру Даничића, за отаџбину може погинути и у раду.

19. Презрите насиље!

20. Посебно током студија пред Вама неуморно склапајте пријатељства – тек у мојим годинама разумећете магични значај дефиниције „мој школски друг“.

21. Учите, учите и само учите (мислим да сам ово већ чуо од некога), до краја живота!

22. Читајте класике!

23. Нигде као у образовању и науци не важи правило „У лажи су кратке ноге“. Држите се стога у својој професији чврсто библијских правила: „Не лажи и не кради (има их још, подразумевају се, али за ову намену и ове две су довољне)“.

24. Немојте да презирете митове, ни сопствене, ни туђе, мада према свима будите критични. Митови су често информативнији од документоване историје – да будем још циничнији, можда су они заправо и најбољи начин да се дуги путеви и истине историје сажму.

25. На крају ове моје десетерачке распричаности, усредсредићу се на онога који је десетерац не само записао, већ омогућио да га и ми читамо, Вука Стефановића Караџића. Бога Хефеста, који се умешао у свађу родитеља, Зевса и Хере, отац у гневу баца са Олимпа на земљу када постаје хром. Историчар Арнолд Тојнби духовито констатује да је, да би се у том бизарном, суровом и ирационално острашћеном дому богова одржао, онако хром, морао себе да учини потребним или још прецизније, неопходним и

неизбежним. И тако, док су остали богови време проводили разиграни у сталним сукобима, сучељавањима својих сујета, марионетским и безосећајним играма са смртницима или фриволности блуда, у Хефестовој надлежности били су неопходни занати. Он је направио боговима дворове од бронзе, скиптар и егиду Зевсу, сребрне лукове Аполону и Артемиди, накит Афродити, ново оружје Ахилу. Наравно, исправна је Ваша замерка да се служим натегнутом симболиком, али је хромост Вука у Пантеону наше културе и не само културе, и не само српске, можда значајнија од Хефестове хромости међу мени лично не нарочито симпатичним грчким божанствима. Вук је нама колективно сковао оружје преживљавања и идентитета. Како сам каже: „Са својом штулом нисам могао мислити ни на коња ни на рат, те сам морао, хтео не хтео, навикавати, колико сам могао, на седење код куће. Да нисам имао штулу, био бих, можда, погинуо...као многи моји вршњаци, а моја штула ме је натерала да тражим мира, да мирно читам књиге, да мирно записујем на хартији оно што сам чуо и видео оком.“ Тешко је од ових његових речи наћи бољу апотезу интелектуалном деловању! Истина, он претходним речима додаје и: „Исто толико колико штула, задржавала ме је на месту и моја жена...“, али то више није предмет мог обраћања и одвукло би нас на другу страну. Део објашњења Вуковог става крије се у казивањима Ђуре Даничића: „Бијах још млад. Гледајући ону нашу борбу око језика и правописа, ја помишљах да је племе наше обезумило и да од нас неће бити никад ништа. Једног дана, кад ми глава бијаше пуна таквих црних мисли, сједох и написах Вуку писмо у ком исповједих да се не надам ничему, да од наше књиге нема ништа, јер ми се чинило да нема ништа од памети нашег народа! Не прође неколико дана, а ево од Вука писма. Отворим га и имам шта и видјети! Старац сијева као жива ватра: „Зар ти, тако млад, здрав, који

имаш вијек пред собом, наричеш као кака баба плакалица? Шта је остало за мене, овако стара и хрома? И ја још стојим и радим што мислим да треба? Не брини ти, мој брајко, хоће ли народ пропасти или неће, него ради оно што си ти кадар! Па ако сваки уради онолико колико је кадар, неће народ никад пропасти!“...Од тог доба ја само гледам је ли добро оно што радим, а шта ће бити у будућности, о томе не разбијам главу!“

Да завршим, не бојте се: факултете ћете завршити. Ако смо то могли ми који данас стојимо пред Вама, нема дилеме да ћете то и Ви моћи. До тада, али и потом, не разбијајте главе, него чините онолико колико сте кадри! Када неки од Вас у будућности буду куцали на врата САНУ или неке друге академије, свеједно, немојте ме тражити, ја нажалост више нећу бити тамо: штафету ћете барем у том делу трке морати да носите сами. А овде и сада, ја Вам не могу ништа паметније рећи до поздрава који изговарају рудари пре силаска у јаму: срећно!